

ԵԿԵՂԵՑԻՆ-ՊԼՏՄԵԿԵՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Փլորենտինոյ ժողովին մէջ, այդ կէտեւրուն վրայ խօսեցան, բայց մասամբ միայն և շատ վերիվերոյ կերպով: Ոչ պատմութիւնը ճանչցուած էր և ոչ սուրբ հայրերը ուսումնասիրուած էին: Լատինները սուտ պատճառաբանութիւններ գործեցին Յոյները համոզելու թէ Հոգին Սուրբ կը բղխի և յորդով: Մինչև իսկ եօթներորդ, աշինքն Նիկիոյ Բ. ժողովին մէկ կարծեցեալ խօսքը վկայութեան բերուեցաւ, որ կեղծ գրուածք մըն էր: Նոյնպէս եկեղեցական հայրերէն ալ սուտ վկայութիւններ յառաջ բերուեցան, և ուրիշ վկայութիւններ ալ արուեստակիալ մեկնութեամբ լատինական վարդապետութեան վերածուեցան: Ձեռք ուզիր ըսել թէ չարամտութեան արդիւնք էին այդ եղածները: Թերևս բարեմտութեամբ կը հաւատային, որ այն սուտ վկայութիւնները՝ որ յառաջ կը բերուէին, վաւերական գրութիւններ ըլլան. բայց այն ատեն ոչ Յոյներ և ոչ Լատիններ քննադատական ուսմանց ե պատմական ճշգրտութեանց գաղափարը չունէին, որով կարենային անվաւեր գրուածք մը վաւերական գրուածքէ տարբերել: Հոգւոյն Սրբոյ եւ յորդով բղխման մասին կուտակուած, և հին հայրերու անուններով յառաջ բերուած վկայութիւններուն շատութիւնը, կարծես թէ նոյնիսկ Յոյներէն ոմանց վրայ այնչափ ազդեցութիւն գործեց, որ չհամարձակեցան հակառակել խօսքի, և այս պատճառով լատինական վարդապետութիւնը ընդունեցին, այնպէս հաւատալով թէ իրօք այսպէս եղած ըլլայ հին սուրբ հայրերուն սորվեցուցած վարդապետութիւնը: Քրիստոս միեւնոյնը կը պատահի մեր օրերուն ալ: Այդ վարդապետութիւնը լաւ ուսումնասիրուած չէ, և անկէ յառաջ եկած գոտարութիւններն ալ լաւ քննուած չեն:

Նոյնը պիտի ըսուի պապին գերակայութեան նկատմամբ: Հին ժամանակէն յիշուած որեւէ փոքրիկ նշան, որ Հռոմի եպիսկոպոս-

ոյն վրայ որեւէ իշխանութիւն կը յայտնէ, կը գործածուի իբրեւ փաստ այն իշխանութեան՝ որ այսօր իբրեւ պապութեան սեփականութիւն կը սորվեցուի: Արեւմուտքի դրպարոցներուն մէջ, Զանադանութիւնները ճշգրտեցան չէն առնուիր, և այդ նոր դաւաճութեանը հետ կը նոյնացուին այնպիսի վկայութիւններ, որոնք քնաւ դաւանական ոյժ չունին: Այսպէսով կը կարծուի գործը դիւրացուցած ըլլալ, բայց երբեք չի լուծուիր դժուարութեանց հանգոյցը, որը և ոչ իսկ մտադրութեան կ'առնուի: Արդ, իրարմէ շատ կը տարբերին իշխանութիւն մը որ գործածականացէ՛լ կայ և վարդապետութիւն մը որ կը սորվեցնէ թէ այս իշխանութիւնը ուղղակի Աստուծոմէ հաստատուած է, և թէ եկեղեցւոյ համար անհրաժեշտ հիմ մըն է: Այսուհանդերձ, յիշեալ երկու տարբեր իրողութիւնները վիճաբանական ձևերով իրարու հետ նոյնացուած են: Սուրբ Հայրերէն ամէն մէկը, որ Հռոմի եպիսկոպոսին պատուանուն մը տուած է, անմիջապէս յառաջ կը բերուի իբրեւ պապական իշխանութիւնը կազմող դաւանութեան վկայութիւն մը:

Միևնոյն պատճառաբանելու եղանակը կը գործածուի մաքրարանի խնդրին համար ալ: Կը կարծուի թէ ննջեցեալ համար եղած ազօթքին արդիւնաւորութիւնը և մաքրարանի մը գոյութիւնը բացարձակապէս միևնոյն բանը եղած ըլլան: Բայց անոնք նոյնը չեն: Ով որ ննջեցեալ համար կ'ազօթէ, այս ընելով մաքրութեան յատուկ վայրի մը գոյութեան պաղափարը կազմած չ'ըլլար:

Ս. Պատարագի մէջ գոյացաւորութեան խնդրը, ինչպէս կ'երևի, Արեւմուտքի մէջ ալ ամէն ատեն լրջօրէն նկատուած ու քննուած խնդիր մը չէ:

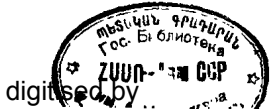
Պարզապէս Հռոմէական պատարագամատոյցին վրայ հիմնուած է այդ վարդապետութիւնը, վասնոր անկա Ս. Հոգւոյն կոչման ազօթքները չունի: Ուստի անոնք որոնք Արեւելեան պատարագամատոյցները և անոնց վարդապետութիւնները չեն ճանչցած, սովորեցան ըսել թէ խորհուրդին կատարուելը կը լրանայ միմիայն Քրիստոսի արտասանած սուրբ խօսքերովը: Բայց ոչ ոք լաւ կերպով նկատի առաւ Ս. Հոգիին

կոչման խոսքերուն բոլոր Արևելեան պատարագամատոյցներու մէջ ունեցած ընդհանրութիւնը, և ոչ ալ դիտեց թէ շատ խիստ է այն վարդապետութիւնը, որ այս խոսքերուն վրայ կը հաստատէ սրբագործութեան խորհուրդին զխաւոր մասը: Ս. Կիրակոս Երեսնագլխացի, հիւրերուն մէջէն ծիսական նկատեալ վրայ գրող ամենէն մեծ հեղինակը. չի կրնար իրեւ նուազ արժանիք վայելող վկայութիւն մը նկատուիլ, և ոչ ալ կշիռի չափնուելիք հեղինակութիւն մը կարծուիլ, նաև անոր հետ ուրիշ նշանաւոր Արեւելեան Եկեղեցւոյ Հայրեր միւսնոյն բանը կ'ուսուցանեն: Այսուհանդերձ, անոնք նկատի չեն առնուիր, և այսօր ալ տակաւին բոլոր արեւելածէս կաթողիկոսներու վրայ բռնագաղտութիւն կ'ըլլայ որ խոստովանի թէ սրբագործութիւնը միմիայն Քրիստոսի խոսքերուն արտասանութեամբ կը լրանայ: Այն ատեն պէտք կ'ըլլայ ըսել թէ Ս. Հոգիի կոչման, հանդիսաւոր արարողութիւնը աւելորդ և անշահակ ծիսակատարութիւն մըն է: Ասիկա Արեւելեան արարողութեան մահացու հարուած մը տալ կը նշանակէ, եթէ երբեք այն մասը որ իր արարողութեան գաղաթնակէտը կը կազմէ անշահակ բան մը եղած ըլլալ ըսուի: Այս ալ պարզապէս Արեւելեանը Հատին ըսել ըսել է: Երբ գործը այս ձևին կը վերածուի, այլևս Արեւելեան Եկեղեցին սրբագործութեան խորհուրդը կատարած չ'ըլլար իր սեփական արարողութեամբ, այլ պարզապէս Հոգիմէական Եկեղեցւոյ արարողութեամբ, որչափ ալ նա Ս. Հոգւոյ կոչման խոսքերը արտասանէ: Եւ ասիկա կը կատարուի գիտնալով մէկտեղ թէ այդ լատինական կարծիքը երբեք վճռուած հաւատարիք չէ, և նոյնիսկ Արեւմտեան Եկեղեցւոյ մէջ դաւանական կանոնի պատուոյն բարձրացած չէ: Մինչդեռ շատ զիւրիշ է այս երկու կարծիքները հաշտեցնել իրարու հետ: Բաւական պիտի ըլլար ըսել թէ Քրիստոսի խոսքերն են որոնք խորհուրդը կ'իրականացնեն, որովհետեւ այդ խոսքերը պէտք է ճշմարտութեան համապատասխանին, բայց որպէսզի անոնք իրենց արդիւնքը յառաջ բերեն, պէտք է Եկեղեցւոյն սրբագործութեան և անոր խորհրդական գիտարարութեան արդիւնքն ըլլան: Բայց որով-

հետեւ Հոգիմէական պատարագամատոյցին մէջ սրբագործութեան մասը կը բաղկանայ միմիայն Քրիստոսի խոսքերով, պէտք է որ անոնք իրենց արդիւնքը լրացնեն անմիջապէս որ կ'արտասանուին: Ասոր հակառակ, որովհետեւ Արեւելեան Եկեղեցւոյ մէջ և նոյն Եկեղեցւոյն գիտարարութեան համեմատ, Քրիստոսի խոսքերէն ետքը արտասանուող Ս. Հոգիի կոչման խոսքերը սրբագործութեան էական մասն ու անոր լրումն են, կարելի է հետեցնել թէ Արեւելքի մէջ սրբագործութեան արդիւնքը կը լրանայ երբ Ս. Հոգիի կոչման խոսքերը կ'արտասանուին, և Քրիստոս ի'նքը ներկայ կ'ըլլայ երբ այդ խոսքերը կը վերջանան:

Եթէ այդ բացատրութեան ընդունելութիւնը անհնար դատուի, պէտք կ'ըլլայ ըսել թէ Եկեղեցւոյ Հայրերուն ամենէն նշանաւորներէն շատերը մոլորութեան մէջ էին, և թէ նոյնիսկ Եկեղեցին իր մեծագոյն մասով սխալի մէջ էր, և կը սխալէր աստուածային պաշտման պատկանող աւանդները: Աստուծոյ անմիջական խորհուրդի մը նկատմամբ: Ո՞ր պիտի կրնայ ընդունիլ այսպիսի ծանր և անշահալի տխուր հետեւանքներու տանող երկայնաբանութիւն մը:

Յարուածն է դրոշմի խորհուրդին վերաբերեալ խնդիրն ալ: Փոսի առնենք, Արեւմտեանը սկսան անվտանգ նկատել Արեւելեան Եկեղեցւոյ մէջ պարզ քահանաներէ մատակարարուած դրոշմի խորհուրդը: Սակայն կ'ենթադրեն թէ արեւելածէս կաթողիկ քահանաներ պապական աթոռէն յատուկ արտօնութիւն ստացած են դրոշմ տալու, և թէ այս պատճառով վաւերական է իրենց մատակարարած դրոշմի խորհուրդը: Բայց այս ալ այնպիսի տեսակետ մըն է զոր հնար չէր յատկել իսկ եթէ պատմութիւնը լաւ ուսումնասիրուած ըլլար: Բացառապէս լատինական և յիսիմ գարեբուս մէջ սկսուած սովորութեան արդիւնք է դրոշմի մատակարարութիւնը եպիսկոպոսին վերապահուած ըլլալը: Նախնի ժամանակներու մէջ, մարդիկ Քրիստոնէութիւնը, ինչպէս նաև բոլոր Արեւելք մինչև այսօր, դրոշմ մկրտութեան կը կցէր, և մկրտութեան պաշտօնիան դրոշմ ալ կը կատարէր, առանց փնտռելու թէ եպիսկոպոսն էր ան կամ քահանայ: Ոչ ասին,

երբ տղայոց մկրտութիւնը օրէնք եղաւ, Արեւուտքի շատրիակաւ սովորութիւնը երկու արարողութիւնները իրարմէլ գատեց և դրոշմը քիչ մը աւելի մեծ հրումը պահեց, ինչն աստիճան երկու արարողութիւններն ուղիւ տարաբարձրեց, մինչ անկէ առաջ անխառնաբարձր երբեք մէկը և երբեք միւսը մկրտութեան ամբողջ արարողութիւնը կը կատարէր: Մկրտութիւնը քահանաներուն տրուեցաւ և դրոշմն ալ եպիսկոպոսներուն: Ի՞նչպէս ուրեմն կարելի է, այդ պարագաները գիտնալէն ետքը, քահանաներէն տրուած դրոշմին վաւերականութեան մասին երկրայայտութիւն յարուցանել:

Պէտք է ուրեմն ճշմարտութեան ծառայել միմիայն ճշմարտութեան համար և իրերուն լուրջ քննութեամբ, և ոչ թէ վերի-վերայ և ոչ անկեղծ ջատագովաններով զբաղիլ, բռն զգուշացնելով ծածկել և պարագաները բոլորովին տարբեր տեսութեանց ներքեւ ներկայացնել: Ծշմարտութեան խուսափելու կամքը միշտ կործանաւ քաղաքականութիւն մըն է և զօրախոս հետեւեղներու կը տանի: Մարդ միայն ինքզինքը կը խաբէ երբ զգուշացնելով ինքն ծածկել: Այդ եղանակով ճշմարտութեան ներքեւ կապուած հաւատքը ոչ ամուր է և ոչ ալ հիմնական: Ծատ աւելի մեծ պիտի ըլլան ամօթն ու չփոխել երբ օր մը ճշմարտութեան դիմացը գտնուին, այն ճշմարտութեան որուն ներկայութեանը պատրաստուած չէին: Եւ ոչ ալ այս կերպով հնար է շահիլ զանոնք՝ որոնց շահելու ջանք կ'ըլլայ: Եւ եթէ շահուին ալ, եղածը հաստատուն չ'ըլլար: Արեւելեանները շատ նուազ վստահութիւն պիտի ունենան մեր վրայ և աւելի տկար պիտի տեսնեն մեր կողմը, երբ մեր գրութիւնը իրենց ներկայացուցի անհաստատ կամ սուտ պատճառաբանութիւններու վրայ հիմնուած: Եւ եթէ պահ մը մեր այս տեսակ պատճառաբանութիւններէն ազդուելով մեր կողմը շահուին ալ, քիչ ետքը կը հասկնան որ մեր հիմը խախտու է, և ատուր հետեւեղները շատ աւելի աղիտալի կ'ըլլան:

Անշուշտ մենք ալ Արեւելեաններէն պիտի ուզենք որ նոյն ճշմարտութեան սիրով և նոյն համարձակութեամբ վարուին մեր դա-

ւանանքներուն նկատմամբ: Անոնք ալ վարդապետութեանց ճշմարտութիւնը պէտք է մերժեն պարզ յամառութեամբ, և ոչ ալ աշուշտին զոյգին՝ ուղիղ և հաստատուն պատճառաբանութեանց հանդէպ: Եթէ մենք պէտք է ընդունինք որ, օրինակի համար, Արեւելքի մէջ Ս. Հոգիի կոչումը օրինաւոր է, Արեւելքին ալ՝ որ կատարն Հայրերուն գրուած քերթը կ'ուսու մնասիրէ, պէտք է իր կողմէն ընդունի որ սրբագործութեան աստիճան լատինական վարդապետութիւնը շատ հին է, և պատճառ մը չկայ որ երկրայայտութիւն յարուցուի առանց Ս. Հոգիի կոչման կատարուած սրբագործութիւններուն վաւերականութեան վրայ:

* *

Մեր նոյն ճշմարտութեան սէրը մեզի վերջապէս պիտի առաջնորդէ որ լաւ ճանչնալով միւս կողմին հանգամանքները, տեսնելով ինքնին որ իրենց հանգամանքները, աստիճանները և նկարագիրը, Այստեղ է որ ամենամեծ զգուշացնելով ինքնին մէկուրդի մէջ կը գտնուինք: Արեւմուտք և Արեւելքը դիմաց հին ճանչնալով, Այս է պատճառը որ երկուքին միջև մերձեցում մը այսչափ զգուշար եղած է: Եթէ պատմութիւնը ուսումնասիրուի, պիտի տեսնուի որ Արեւմուտք ուզած է միշտ Արեւելքի վրայ ազդեցութիւն բանեցնել, առանց զայն լաւ ճանչնալու, որուն հանդէպ իր զգացումը միշտ սուր կը մնար: Նա չգիտցաւ երբեք թէ ինչ է Արեւելքին սիրածը, և ինչ է որմէ ան կը վախնայ ու կը խուսափի: Այս կէտը շատ յատկօրէն կ'երևի ամէն ատեն պապերուն կողմէ գրուած նամակներուն մէջ: Իրաւ է թէ անոնք յաճախ լաւ թեւադրութիւններ բխած գրուածքներ էին, բայց Հռոմ Արեւելքը բնաւ չէր ճանչնար և զօրախոսաբար յաճախ այնպիսի բաներ կը գրուէին՝ որոնք յարմար ու պատշաճ չէին: Իսկ երբ մէկ կողմէ փափաք կար Արեւելքի գործերը կարգադրելու, միւս կողմէ լաւ ծանօթ չէր այն կացութիւնը՝ որ Արեւելքի մէջ կը տիրէր, բնական էր որ ատեն անցնելով արտանկի վիճակ մը պիտի ստեղծուէր և բաժանուէր հետզհետէ աւելի պիտի խորանար: Մինչև մեր օրերն ալ դեռ մենք չենք զիջանք Արեւելեաններուն

օրինաւոր գանգաւորները լսել և անոնց բազմանքները խմանալ:

Արեւելիսները միշտ կը գանգաւորն թէ մենք իրենց բնաւ կարեւորութիւն չենք տար, և կը կարծեն որ մենք կը սիրենք սեղանաւոր աշխատանքները և զօրաւորութիւններն ու զանգաւորները՝ զորս իրենք մեզի դէմ ունին: Մինք մեր տունէն դուրս չենք ելլեր, մեր զիրքերէն զատ բան չենք կարգար, բոլոր խնդիրները միայն մեր տնտեսականէն կը զրտենք և աշխատեն մեծ մեծ զարմացումներ կը յայտնենք, որոնք Արեւելիսները չենուն աշխատելու իրաւորութիւն կ'երեւան: — Ինչո՞ւ, կ'ըսենք մենք մեզի, այդ մարդերը կը մերժեն աշխատելու իրաւորութիւնը՝ զոր Հոսմ իրենց կ'առաջարկէ, երբ ու իրենց հետ աշխատի քաղաքավար կը վարուի և աշխատի սիրալիր արտադրութիւններ կը ցուցնէ:

Իսկ ճշմարտութեան սէրը, եթէ անոր հետեւինք, մեզի պիտի արգելէր զործածել շատ մը մանր խաղեր և կեղծաւոր կերպեր, որոնք միայն ընկերը մեր ցանցին մէջ քաշելու կը ծառայեն: Անպատեւակ ճշմարտութիւնը և բացարձակ անկեղծութիւնն են միայն որոնք կրնան փրկել մեզ աշխատելու իրաւորութիւնը: Թող անկեղծութիւնը երկու կողմերէն իրաքանչիւրին ալ ներշնչէ հին սխալներուն և պակասութիւններուն զոգումն ու խոստովանութիւնը: Ծըշմարտութիւնը, թէ և հաճախակի ալ չլլայ, պէտք է որ երբեք հեռացնուի ծառայէ, այլ միշտ միացնուի յորդորէ:

* *

Ծշմարտութեան քով երկրորդ զէնք մըն ալ կայ, որ անոր վրայ ալ հաստատուած է. այն ալ սերն է: Ծշմարտութիւնը ինչորեքն ալ, արդարեւ, մեծ զօրութիւն մըն է, եզր քահանայի գրքին մէջ, զոր Եթանանից օրինակը կանոնական գիրքերու շարքին դասած է: Զօրաբարէլ Գործի թագաւորին առջև կը հաստատուէ թէ աշխարհի մէջ ճշմարտութիւն միւս եւ զօրուր է քան զանգաւորութիւնը՝ յօգակապիւս մեծ ոյժ մըն է, բայց միանգամայն բարեկամութիւն և մօտաւորութիւն ալ ստեղծելու համար հար-

կաւոր է վառ սէրը: Հնար է ճշմարտութեան մը վրայ համաձայնիլ, բայց և նոյն ատեն կենցաղակոնին մէջ համաձայն չլլալ: Սիրոյ դէմ եղած թեքութիւնները, դիւրութեամբ ճշմարտութեան դէմ թեքութիւններու կը տանին, մինչ սէրը ճշմարտութեան բարեկամ է և անոր կը մօտեցնէ: Գլխաւորապէս սիրոյ պակասութիւնն էր որ զարեւել ի վեր Արեւելքն ու Արեւմուտքը իրարմէ զատից: Երկու կողմէն ալ ազգային մեծ ստեղծութիւն և հակառակութիւն մը կար, որ այսօր ալ տակաւին կայ ու կը մնայ: Գրեթէ հօբենական ժառանգութեան պէս բան մը եղած է, որ Արեւելիսներէն շատերուն վրայ գրեթէ բնական դարձած է, Լատիններուն վրայ ատելութեան աչքով նայիլը: Միևնոյն ատեն Արեւմտեան ժողովուրդներուն համար ալ աւանդական գրեթէ բնական դարձած է Արեւելքցիները ատել և անարգել, և անոնցմէ հեռու փախիլը, ինչ որ նոյնիսկ բողոքականներու վրայ ալ մնացած է ընդհանրապէս:

Պէտք է ուրեմն փոխադարձաբար զիրար յարգելէ սկսիլ և իրարու վրայ հոգածութիւն ունենալ որ իրար սիրելու հասնինք: Արեւելքի բախտը շատ դժոյզակ եղաւ: Նա անհամար հարուածներով վիրաւիջ եղաւ: Զայն կիսաուռ ճամբուն մէկ կողմէ թողուցին, ինչպէս աւազակներուն ձեռքն ինկած մարդը: Եւ մենք ենք այդ վերքերուն պատասխանատուն, որովհետեւ մենք Արեւելքը իրեն թշնամիներուն ձեռքը լքուած թողուցինք: Ազտուեցաւ սամարացի մը, որ այդ ինչը ու դժբախտ վիրաւորին վրայ գութ ունենար, այլ քահանաներ ու զեռացիներ անցան գացին, առանց մտադրութիւն դարձնելու անոր հեծեմանքներուն և թշուառութիւններուն: Երբ միաքերին զարմուցինք այս ժողովուրդներուն կացութեան վրայ, հոր մտածելիցն անոնց կործանման պատմութեան վրայ: Ոչ մէկ երեմիական ողբ բաւական չէ անոնց հարուածին մեծութիւնը բացատրելու: Ան որոշակի այն կէտը՝ որուն վրայ կը հիմնեն Արեւելիսներ իրենց գանգաւորները, իրենց նկատմամբ ուրիշ մտադրութիւն չդարձուեցաւ, բայց եթէ կրօնական տեսակէտէն՝ ուղիւով զիրենք Հոսմի հպատակեցնել, Ան բոլոր եղածը, Այսօր ալ, երբ այդ

նպատակը չի յաջողիր, անոնց կոհակ կը դարձուի. ազգային տեսակէտէն անոնց մաս, որին բնու համաժողովին մը չի յայտնուիր: Անոնց շահերը մերկնին պէս նկատուի ու սէր ու սիրտ չկայ: Արեւմտեաց հին տառնները մեծ ճիգեր թափեց իսլամական գործընթացը ընկճելու: Անկէ ետքն ալ, նոյնիսկ Կ. Պոլսոյ անկուսէն ետքը, երբեմն նախահաշտայութիւններ ցուցուց թուրքերու զէմ, Բայց այս ձեռնարկները երբեք Արեւելքի քրիստոնէականներուն շահերը պաշտպանելու համար չէին, թէպէտ անոնք էին այդ երկիրներուն օրինական տէրերը. այլ ընդհանրապէս, անոնց բուն նպատակն էր տեղացի քրիստոնէականներն ալ նուաճել և Արեւելքի մէջ լատինական իշխանապետութիւններ ստեղծել:

Արեւելեանները այնչափ վարժուած են Արեւմտեաններէ անարգութեամբ ըլլալու, որ յաճախ կարելի է հանդիպել Ռոյնի որդի, որոնք մեծապէս կը պգածուին և երախտագրութիւն կը պգան համակրանքի ամենափոքր արտայայտութեան մը համար, որովհետեւ, դանկ անգամ մը, իրենց սովորաբար լսած բացատրութիւններէն տարբեր բան մը կը լսին: Պէտք է սէր ունենալ ըստ իրենց անհատականութեան կերպով. պէտք է սիրել առանց թաքուն գիտութեան: Այդ սէրն ալ պէտք է զլիարարապէս հաստատեն եկեղեցականները՝ եկեղեցականներու հետ: Չեմ ուզիր աւելի մանրամասնութեանց մտնել. կարելի չէ կանուխէն կանոններ որդել, թէ ինչ կերպերով պիտի յայտնուի սէրը: Աէրը ինքնին հանճարեղ է և շատով կը գտնէ իր ճամբան, միայն թէ անկեղծ ըլլայ:

* *

Ահա ասոնք են երկու զէնքերը, օրոնք կ'ուզէի բացատրել: Ոչ ոք կրնայ ուրանալ այդ զէնքերուն գործընթացը: Անոնցմէ ազդու ու հաստատուն զէնքեր չկան: Ծճարարութիւնը սիրոյ մէջ և սէրը ճշմարտութեան մէջ, ահաւաստի ամէն տեսակ խոչընդոտներու յաղթելու միջոցը: Երբ այս յօդուածը գրել կը ձեռնարկէի, ձեռքս եղող ժամագիրքին մէջ կարդայի Ս. Բերնարդոսի գեղեցիկ խօսքերը, որոնք գրեթէ միանոյս տեսութիւնները կը բացատրեն: Սուրբ այդ

կտորին մէջ կ'ընդլայնէ Աւետարանին այն հաստատումը՝ ուր ըսուած է թէ «ծրագր մտաւ մեզ ալ և յո՛ւմամբ ալ և անոնք և մեզ և մարմինն լուսավորեց իր լոյսով» (Գալ. 2: 20): Անոր հաստատութիւնը, որ է յատկապէս թիւնը, երկու բանի վրայ հաստատուած է, կ'ըսէ — դիտումներու մէջ սիրոյ և միջոցների ընտրելու մէջ ճշմարտութեան: Վասն զի եթէ մէկը կը սիրէ այն՝ ինչ օր քանի է, բայց չի նախապատեր այն՝ ինչ որ ճշմարտ է, իրաւ է որ ան օգնականն Աստուծոյ ունի, ալ ոչ օգնականը (Հովհ. 2: 2): Եւ Սուրբ չի գիտեր թէ ինչպէս ուղիղ ըստականութիւն կրնայ, ճշմարտ գիտութեան համեմատ, ստուգութեան հետ միատեղ մնալ: Ինչպէս կրնայ աչքը իրապէս յատկ ըլլալ, ի՞նչ նա ճշմարտութիւնը չի գիտեր: Ինչպէս հնար է ճշմարտութիւնը չի գիտեր: Ինչպէս կրնայ, երբ Աստուծոյ, ինչն յատկ ճշմարտութիւնը, զայն չի գիտեր: Վասն զի ինչ է որ ըսած է, թէ պիտի չճանչնայ զայն՝ որ չի ճանչնար օր ու օր օգնականը, օգնականը (Ս. Կորնթ. 1: 3): Արդ, ինչպէս յատկ աչքը արտադրութիւնն է երկու օրէն սկզբունքներու, որոնք են բարին սիրել և ճշմարտը ճանչնալ, նոյնպէս ալ չար աչքը արտադրութիւնն է հակասական երկու չար սկզբունքներու, որոնք են կուրտութիւն՝ որ ճշմարտը ճանչնալ կ'արգիլէ, և կամակորոտութիւն՝ որ ամբարշտութիւնը մեղի սիրել կու տայ (Սուրբ Բերնարդոս, «Լուսնայի Պատգամներ»):

Ով իմ Արեւելեան և Արեւմտեան ամենասիրելի եղբայրներս, ես ձեր ամէնուն համար կը մաղթեմ այդ կատարելապէս պայծառ և յատկ աչքը, ճշմարտութեամբ և սիրով կապուած աչքը: Այն ատեն է միայն որ բոլոր մեր տեսութիւնները կ'ըլլան միանգամայն ստույգ և արդար. այն ատեն է միայն որ լոյսը կը ծագի ամբողջ եկեղեցւոյ և բոլոր քրիստոնէական մարմիններ վրայ: Ինչ որ միտքին կ'երևէ կը սկսի լուսազգեստ ըլլալ: Եթէ բոլոր աշխարհն ունենար այս երկու ձիւղքերը և ըստական աչքը՝ որ անոնց արտադրութիւնն է, ինչպէս միանգամ ընդմիջող լուսնուած ու վերջացած կ'ըլլար: Եթէ լուսնուն ու վերջացած կը գծաւարանայ, պատճառը՝ այդ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ

“ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԼԵՋՈՒԻ

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԵԱՄԲ 562 ԼԵՋՈՒՆԵՐԻ”

Ն Ե Ր Ա Շ Ո Ւ Թ Ի Ն

ՀՐԱՋԵԱՑ ԱՃԱՌԻՒՄ — Երևան — 1955, էջ 655

Հարապալից արաբերենը Հարաալիյի Արաբիոյ՝ Նմենի զանազան ժողովուրդներու լեզուն է, որ ծանօթ է հին արձանագրութիւններով. կը կոչուի նաև հիւսթի, արաբական և այլն. Այժմ, այս շրջանին մէջ, երեք կարևոր լեզուներ կան՝ մեհրի, Սոմալի կղզիի լեզուն (Պապ էլ Մէնտէպի մօտ) և ժալաուրի լեզուն, Պարսից ծոցի վրայ, Երեքն ալ անկախ լեզուներ են. առաջինը աւելի նման է հիւսթականին քան թէ արաբերենին: Տես W. Wright, A Grammar of the Arabic Language, 3րդ հրտ., Cambridge, 1896 և 1898; M. Gaudefroy-Demombynes R. Blachère, Grammaire de l'arabe classique, 1939; Encyclopédie de l'Islam, Arabie յօդուածը և զանազան լեզուաբանական յօդուածներ:

Երկու ձիրքերուն մարդերու վրայ պակաս ըլլալն է: Խնդիրը չուտով կը լուծուի, մանաւանդ թէ նոյնիսկ լուծուելու պէտք չ'ունենան, երբ այդ երկու ձիրքերը կան և կը տրին: Աղօթինք ուրիշն Բարձրիոյն Աստուծոյ, որ է նոյնինքն գերազանց ճշմարտութիւնը և սիրոյ գագաթնակէտը, որ այս երկու ձիրքերը հաղորդէ մեզի՝ որ Իր արարածներն ենք. և այն ատեն ոչ միայն այս խնդիրը, այլև աշխարհի վրայ եղող բոլոր ուրիշ խնդիրներն ալ կը պոնեն իրենց գոհացուցիչ և վերջնական լուծումը:

ՄԱՔՍ ԻՇԽԱՆ ՍԱՔՈՒ Թրգմ. Մ. Ա. Օ.

(Վերջ 4)

Արտագրուած Ոստան Թերքէն, 1911

8. — Երովպերէն կամ հապտերէն: Եթովպիան Աֆրիկէի ընդարձակ երկրներէն մէկն է, Կարմիր ծովի արևմտեան կողմը փռուած: Քուշեան լեզուներու հայրենիքն է. Ն. Ք. բաւական դարեր առաջ, Հարաալիյի Արաբիոյ սեմականներէն ճիշդ մը՝ Հապէշը գաղթեց այս երկիրը և Ա. դարուն արդէն պետութիւն հիմնուած էր հոն: Ինքնիշխան համաձայն, հապէշերէնի հնագոյն վիճակը կը կոչուի կեզ, որ աւանդուած է Գ. դարէն, երբ Հապէշները Քրիստոնէութիւնը ընդունեցին: Ս. Գիրքը այս լեզուով թարգմանուեցաւ Ե. դարուն: Կեզը այսօր ալ կը պահէ իր գոյութիւնը Հապէշ եկեղեցիի մէջ իբրև գրաբար, որու աշխարհարարներն են՝ Կիրիլլեան և զիզեի լեզուները: Հապէշական տարբեր լեզուներ են՝ ամիարա, հարարի և այլն:

Ամական լեզուները չափազանց մօտ են իրարու թէ՛ բառերու հնչական նմանութեան տեսակէտէն և թէ՛ քերականական յօրինուածութեամբ: Նոյնիսկ ոչ մասնագէտի համար, սեմական լեզուներու ցեղակցութիւնը զգալի և ըմբռնելի է: Տես August Dillmann (վերաքննուած Carl Bezoldի կողմէ, Թարգմ. J. A. Crichtonի կողմէ), Ethiopic Grammar, London, 1907; Marcel Cohen, Etudes d'Ethiopien méridional, Paris, 1931; Նոյնէն՝ Traité de langue amharique, Paris, 1936; Enrico Cerulli, La lingua e la storia di Harar, Rome, 1936.

Գ. — Քամեան Ընսանիխ: Քամեան լեզուները ի հնունդ կը գրուէին ամբողջ Հիւսիսային Աֆրիկէն՝ ծովէն մինչև Սահարա և Կարմիր ծովի եզերքով, Եթովպիոյ վրայով մինչև Հասարակած, կը բաժնուի երեք ճիւղերու.

1. — Եգիպտական:
2. — Քուշեան:
3. — Լիպիոյ — պերպտական:

1. — Եգիպտերէն, ծանօթ է մեզի Ն. Ք. 4000 թուականէն: Աշխարհի ամենահին գրաւոր լեզուներէն մէկն է, որ կը պարունակէ հազարաւոր մեհենագիր արձանագրութիւններ, որոնց այբուբենը մինչև 3000 նշաններ է կը բաղկանայ: Եգիպտերէնի շարունակութիւնն է վլպտերէնը, որ սկսուած է գրի առնուիլ Գ. դարէն և է. դարէն սկսեալ